

Braho Adrović

NAŠE SELO I NAŠE KUĆE U NJEMU

Kroz naše selo protiču tri male rijeke. One, kao i sve rijeke na svijetu, iako su male, imaju svoja imena: Proslop, Agovska i Trpeška rijeka. Te tri male rijeke, dolje pri dnu sela – u Podvadama, ulivaju se jedna u drugu i prave zajedničku, Vrbičku rijeku, koja se još koji kilometar dalje, u Gusarama, uliva u Popču i zauvijek, kao i ona, gubi svoje ime, kao da ga sama ona voda odnosi u bestrag. Oko njih (naših rijeka) na sve strane razasuta su brda, brežuljci i male zaravni, njive, cvjetne livade, bašte i listopadne šume na obodima, kao i vječno zelena kapa četinara, gore na Turjaku, otkuda sunce izlazi i obasjava svu ovu ljepotu, koja je od Boga data ljudima da u njoj uživaju kao u malom, zemljinom Džennetu.

Preko našeg sela, otuda od Stjenica, krivuda asfaltna džada što od Berana vodi ka Trpezima, Kalici i Rožajama, kao da se neka ogromna, modra zmijurina ispružila na ljetnjem suncu i odmara. U tu našu glavnu džadu, kao što se naše tri male rijeke ulivaju jedna u drugu, sliva se više puteva i puteljaka iz zaseoka, kao da čitavo naše selo treba da se, kao i one vode, ulije u nju i izgubi za sva vremena, kao da nikad ni postojalo nije. Ne daj Bože!

Na čitavom prostoru našega sela, čak do gore, do podno samog Turjaka, rasuto je u grupicama, kao što se ptice okupe oko mrvica hrane, na stotine kuća. Ranije su to bile male kuće - prizemljuše, sa kamenim zidovima i drvenim sobama u njima, sa krovovima pokrivenim tahtom. Kasnije su na njihovim mjestima sagrađene većinom nove, moderne kuće. Nekima i da su u Parizu ne bi mane bilo.

Te naše kuće, ne tako davno, bile su prepune života, iako se živjelo teško i mukotrпно. Mi, seljani, za svaku od njih smo znali čija je i tako smo ih i zvali: Šemsova, Hajrova, Aljova, Šemova, Delvina... I sad, kad su oni preselili na onaj svijet, mi te kuće i dalje zovemo istim imenima: Šemsova, Hajrova, Aljova, Šemova, Delvina... I danas te kuće u našem selu stoje kao nijemi svjedoci ljudi i vremena koje je prohujalo u nepovrat.

U te kuće se sada vrlo rijetko ulazi. Samo zimi ili u poznu jesen,

kada se selo isprazni kao novčanik penzionera na kraju mjeseca, neko od previjanih lopova, kojima ništa nije sveto, obije brave i vrata ili probije prozore i neprimijećeno i nekažnjeno, pokrade sve što ima bilo kakvu vrijednost. (Šta zna bagra šta su uspomene?) I ode da vreba novu priliku. Nekada, kada je selo bilo punije, i da ste ostavili otvorena vrata i prozore i da ste otišli bilo gdje, to se nije moglo dogoditi, a da niko ne primijeti. A i ljudi su, čini mi se, bili mnogo pošteniji i čestitiji od nas današnjih, pa, iako mnogo siromašniji, nijesu mogli ni da pomisle na tako nešto.

Tužno je sada naše selo i naše kuće u njemu. Mi, još živi, još smo tužniji: kao vuci samotnjaci, ostavljeni i zaboravljeni i od Boga i od naroda. Zbunjeni i izgubljeni, blenemo u naše prazno selo i prazne kuće u njemu. Samo u zaseoku Lozjaci bilo je osamanaest kuća, a sad samo u njima dvijema vije se još poneko živ. Sve ostale su prazne kao ptičja gnijezda kad ptići poodrastu i sami odlete u nebesko plavetnilo, za svojim mrvicama i za svojim slamčicama spasa.

I tek sada, kada je naše selo i naše kuće u njemu, dočekalo sve ovo, prisjećamo se i osuđujemo sami sebe: kako smo nekada olako prelazili ili se čak i smijali mudrim i opominjućim riječima i slutnjama naših starih, kojih više i nema osim u uspomenama, kao što ćemo se i mi sami uskro preseliti u uspomene, a ko zna hoće li ikog u našem selu imati da ih oživaljava.

- Ne valja, vala, ništa kuća u koju se ne dolazi - govorila je često naša mama.

- Kuća u koju se ne dolazi je kao da je, ne daj Bože, pusta ili su u nju udarile neke teške boleštine, tamo dalje bilo!

Mi djeca nijesmo mnogo pridavali značaj ovim riječima. Šta će nam gosti? I onako je naša kuća bila puna djece - devetoro - i nije nam trebao niko više da bismo se mogli igrati, svađati i dangubiti, ako nijesmo dobili neki zadatak koji moramo da uradimo. Jedino smo se radovali kad bika ili dajnice dođu iz Kalice ili tetke iz Koraća: uvijek su donosile medenih gurabija i drugih slatkiša. A i mama je tada obično (ako nije bilo mesa) pravila onu predivnu pitu na katove, sa maslom i kajmakom, pa kora porumeni kao da je ofarbana nekom rumenom bojom i cijela kuća zamiriše, pa miriše, miriše... Čini mi se da i sad osjećam onaj miris mamine pite. A ukus? Prste da pojedеш. Kakva je to

pita bila! Toga sada, da imaš sva blaga ovog svijeta, više nema...

I naša komšinica Derviša nam je često upućivala mudre riječi i davala savjete koji za nas tadašnje nijesu ništa značile. Jednostavno, kao da nas se nijesu ni doticale.

Za razliku od nas mladih, koji smo nijemo i kao narmalnu pojavu posmatrali kako se naše selo sve ubrzanije prazni, prijeteci da jednoga dana sa svim svojim nebrojenim ljepotama, može ostati kao košnica bez pčela, naša stara komšinica Derviša je na sve to gledala sve zabrinutijim očima. No, nije htjela da nam tu pojavu predstavlja kao naš zajednički, već samo kao svoj lični problem: da nam skrene pažnju, a da to izgleda kao njena briga za samu sebe. Prolazeći pored nas koji smo sjedjeli za stolom ispred kuće, ona je, kao da govori sama sebi, ali dovoljno glasno da je svi čujemo, samo komentarisala:

- O, jadna ja! Isprazni se ovo naše selo! Sve živo se rasu po svijetu kud koji. Kad umrem, neće imati ko da me ukopa!

- Samo ti umri i ne brini za to - neumjesno se našalio neko od mlađarije, jer mu je rakija šljivovica, lijepa kao melem, počela polako mozak uzimati pod svoje.

Derviša ga je samo prijekorno pogledala kao ludu, odmahнула rukama i kao da ništa nije progovorila i ništa čula, otišla za svojim poslovima, a mi smo se kasnije smijali ovoj, nama tada šaljivoj, a sada vidim, posve glupoj dosjetki.

Mislili smo da se ona, kada se u pravom smislu riječi suočila sa starošću, po prvi put uplašila i od samoće, a kako je bilo njenoj lubini što joj onakav ljepotan od mladića, njen sin Iso, nikako nije dolazio iz inostranstva, samo je ona znala. Mi smo čuli da je on negdje otišao preko granice i to davno, kada se iz našeg sela još nije išlo da se radi u druge zemlje. Čak se pričalo da je nekoliko godina bio u nekakvoj Legiji stranaca, o kojoj mi nijesmo imali pojma, već su nam te priče ličile na bajke ili seoske spletke i prazne tlapnje. Kada se, konačno, vratio u našu zemlju, mjesec ili dva dana je ležao u zatvoru u Beranama zbog ilegalnog prelaska granice. Nakon odležane kazne, u naše selo je navratio još dva-tri puta po nekoliko dana, ušao makar na trenutak u svaku od naših kuća, kao da je od njih uzimao želju, i potom se nikada više nije vratio.

Otišao je na ostrvo Korčulu i tamo napravio kuću i o našem selu

kao da više nije ni razmišljao! Derviša je mnogo patila zbog toga. To smo znali i osjećali, iako ona nikom o tim svojim patnjama nije ni riječ prozborila. Samo bi ponekad uzdahnula ili jeknula uz riječi:

-Eeeeh, moj Iso!

U to vrijeme, u našem zaseoku u Borovnjaku, još uvijek je imalo ljudi, žena i djece. Ne, naravno, kao nekada kada je samo u naše četiri kuće bilo preko tridesetoro djece! Danas, trideset godina kasnije, sve četiri kuće i dalje stoje kao četiri prazna ptičja gnijezda! U Dervišinu kuću ljeti, po mjesec-dva, dođe njena snaha od starijeg sina Deša i poneko od njene djece. Dođu vikendom da vide da li je živa i da joj nešto usput pripomognu.

Nedjeljom u Borovnjak navraćamo ja i moj mlađi brat da otvorimo vrata i prozore od naše stare kuće, da je provjetrimo, očistimo dvorište i baštu od korova, popijemo sa nekim od komšija, ako navrate, po kafu i po koju čašicu rakije ili piva. Sve donesemo iz grada, a predveče, umorni i iscrpljeni idemo za Berane.

Moj mlađi brat voli da nedjeljom idemo u Borovnjak. Kaže da ga to relaksira i opušta. I meni je drago kada idem prema našem zaseoku. Čini mi se da me prepoznaju ona brda i šume i drveće, da mi rukama radosnicama mašu - da se vesele, kao što su se nekad našem dolasku veselili naš otac Šemso i naša majka Umihana i stariji brat Đule. No, kada uđemo u našu kuću, koja je nekada bila prepuna djece, ona nepodnošljiva praznina grune na mene, udara mi u grudi, pa samo što ne ostanem bez daha. Rastuži me, te nikako ne mogu da na pravi način uživam u onoj svježini, u onom raskošnom zelenilu i onom beharu, u onim opojnim mirisima koji kao najbolji melemi miluju dušu dražesnom ljepotom i čini mi se, šire plućna krila, pa čovjek ima utisak da bi mogao poletjeti. Srce, prokleta srce! Sjećanja i bolne uspomene ne daju jadnom ljudskom stvoru ni trenurtak da uživa na pravi način, ni kada mu se za to ukaže prilika.

Kako me godine više dave, kao da me sve više sustižu one Dervišine riječi: *Kada umrem, neće imati ko da me ukopa*. Predveče, kada veo tame prekrije naše selo i naše kuće u njemu, i kad se rijetke svetiljke u njima počnu paliti, kao usamljeni stražari ili svjedoci da, ipak, nije sve mrtvo, da u našem selu ima još poneka živa duša, jedva čekam, kao uplašen, da krenemo prema gradu i da se dokopam mog

stana gdje uvijek sa ulice dopire onaj nemušti ljudski žagor kao dosada, ali i kao svjedočanstvo da nismo sami. Ovdje u Borovnjaku, zaista, kao da se plašim tišine koja mi u gradu, inače, mnogo nedostaje.

Samo u ovoj našoj staroj kući živjelo je pored oca i majke, još nas devetoro djece. Otac i majka su umrli. Umro je i naš najstariji brat. I njegova najstarija kćerka, moja predivna sinovica Smaka, a svi mi ostali - od Berana, preko Podgorice i Liksemburga, živimo rasuti po svijetu kao perje kada se prospe i ko zna može li se ikada više čitavo sakupiti na jednom mjestu.

Iz našeg sela se u potrazi za boljim i sigurnijim životom uvijek negdje odlazilo, čak i do daleke Turske. No, do početka devedesetih godina, sada već prošloga dvadesetog vijeka, kada su vršene intenzivne pripreme za definitivni krvavi slomovrat tada zajedničke nam domovine, kada je u Sloveniji i nešto kasnije i u Hrvatskoj došlo do oružanih sukoba, odlasci u inostranstvo su ubrzani. Kada je napadnuta i Bosna i Hercegovina, sve što je bilo mlado i punoljetno, pogotovo mladići, napuštalo je selo i legalno ili ilegalno odlazilo preko granice. Pogotovo kada je i ovuda, po ovim zabitima, takoreći svakodnevno, vojna policija počela juriti mlade ljude i loviti ih kao zečeve, ne bi li ih uhvatila i odvela na ratište. U potrazi za mladićima, bijesni što ih nijesu našli u kućama, nijesu se ustručavali i da psuju „majku tursku“, Aliju Izetbegovića, sve što im je na um padalo...

Znajući o kakvim je suludim pohodima riječ, mladići iz našeg sela u kome nema kuće da nema nekog svog u Bosni, jednostavno nijesu htjeli ni pod koju cijenu da padnu u ruke vojne policije, već su bježali kako su znali i umjeli, ne pitajući za opasnosti i probleme kojima su se izlagali. Najviše ih je našlo utočište u maloj, a po humanosti i otvorenim vratima za nevoljnike sa naših prostora, velikoj zemlji - Luksemburgu. Za njima su odlazile djevojke, koje su se jedino udajom u tom periodu mogle dokopati inostranstva, tako da su u tom vremenu neoženjeni mladići sa regulisanim papirima za boravak u nekoj stranoj zemlji, bili najtraženija *roba*. Djevojkama nije prijetila opasnost od odlaska u vojsku, ali su sa ratišta i do naših krajeva stizale jezive priče o silovanjima i drugim najcrnijim oblicima zlostavljanja, što je pojačavalo strah od ratne nemani, koja bi mogla stići i u ove krajeve, a onda bi bilo kasno. Uz sve ovo, iz grada su dolazile vijesti da rezervisti

masovno odlaze put Hercegovine, da šenluče rafalima iz automatskog oružja i uzvikuju: „Turci!“ Da opasno prijetete. Pričalo se kako govore da, samo dok ovo završe u Bosni, lako će sa Pazarom i Rožajama. Bihor nisu pominjali - to se podrazumijeva kao zanemarljiv usputni plijen.

Malo pomalo, naše selo se skoro u potpunosti ispraznilo. Ostalo je samo još nekoliko najupornijih staraca i starica, koji su preko dana tužno stajali ispred svojih kuća, kao nijemi i jedva pokretni spomenici nekadašnjem životu, čekajući sa tugom u očima da naiđe neko od slučajnih prolaznika, da bar sa nekim progovore koju riječ, koja je kao melem u njihovoj samoći, i tako sačekaju smrt što im je visila za vratom.

I stara Derviša je umrla. Na njenoj dženazi nije bilo mnogo naroda kao nekad u sličnim prilikama, ali sasvim dovoljno. Mnogo više nego što je ona mogla i da pretpostavi kada je strahovala da neće imati ko da je ukopa. Ljudi su znali u kakvoj je situaciji selo, pa su došli iz raznih krajeva: Berana, Novog Pazara, Podgorice i drugih mjesta. Njen sin Iso sa Korčule zbog bolesti nije mogao ni tada doći. Ubrzo je i on sam ispustio svoju napaćenu dušu. On je jedan od rijetkih naših seljana koji se ni mrtav nije vratio u svoje rodno mjesto, iz kojeg je teškim siromaštvom i nemaštinom otjeran. Zauvijek.

Izuzev ljeti, u vrijeme godišnjih odmora, u naše selo i naše kuće u njemu, sada se rijetko ko vraća. Od kad su preselili rahmetli Avdul i Džibo, ne vraćaju se ni penzioneri.

Iz inostranstva u naše selo se uglavnom vraćaju mrtvi: prvo su iz Njemačke u metalnim sanducima donijeli Hadra i Šeća, koji su, kako nam je objašnjeno, stradali u saobraćaju? U jeku snage i mladosti. Šemov sin je u Luksemburgu u trenutku obeshrabrenja i nostalgije, sam sebi oduzeo život... Nedugo potom, od šokantnog bola, puklo je i srce njegovog oca. Na naše malo seosko groblje iz dalekog Pariza su dovezli i Saita, a nekoliko godina kasnije i mlađanog Hasana Aljovog...

Sreća što su im roditelji bili preseleli, pa nijesu doživjeli da svoj evlad ispraćaju na onaj svijet, kao što su to doživjeli moj brat Đule i moja majka Umihana. (To ni najljućem neprijatelju ne bih poželio da doživi!) Prije dvije godine, iz Luksemburga su mrtvog dopremili našeg brata od strica Sulja, a zimus i njegovog najmlađeg brata Selima iz Francuske. Dobro se sjećam, kao da je danas bilo, kada je odlazio za inostranstvo. Bio je zabrinut zbog neizvjesnosti u koju odlazi, a jak kao

planina. U jednoj ruci me je mogao nositi kao od šale, iako sam bio dosta stariji od njega. Tuđina ga je prerano slomila i, potom polako jela, jela... i na kraju i oglodala.

Da su ostali ovdje, u ovom našem selu i u ovim našim kućama, teže bi živjeli. Teže i od mene samog. Mnogo bi patili, ali većina bi, kao i ja sada, bili još uvijek živi. Daleko od zavičaja, u tuđini se bolje i spokojnije sastavlja kraj sa krajem. Ali, tuđina našeg čovjeka nagriza i jede iznutra, kao najpodmuklija bolest, potkopava ga, uvlači mu se u kosti i u vene, pije krv i jedno ljudsko stvorenje cikne i slomi se kao srča. Kao da nikad ni postojalo nije. I onda se mrtvi vraćaju našem selu i našim kućama. Sreća je što još uvijek ima ko da ih sahrani.